

Daders van georganiseerde misdaad: wie zijn het en hoe raken ze betrokken?

*Vere van Koppen**

Wanneer ik besluit nu een winkeldiefstal te plegen, kan ik de deur uit lopen, naar de dichtstbijzijnde winkel zonder goede beveiliging gaan, iets in mijn zak steken en hopen dat ik niet word betrapt. Wanneer ik besluit de georganiseerde drugshandel in te gaan, komt daar een hoop meer moeite en tijd bij kijken. Ik zal contacten moeten zoeken in die wereld en hopen dat ze met mij willen samenwerken. Ik zal een lange adem moeten hebben. Zonder een vertrouwensband of speciale kennis of contacten die ik kan brengen, zal een criminele groep waarschijnlijk weinig interesse hebben om met mij samen te werken. Dit voorbeeld laat zien dat sociale contacten en gelegenheden voor veelvoorkomende delicten geen grote rol spelen, maar des te belangrijker zijn in de georganiseerde misdaad. Terwijl de meeste veelvoorkomende delicten solitair kunnen worden gepleegd, gebeurt georganiseerde misdaad per definitie met medeplegers. Georganiseerde misdaad wordt gekenmerkt door de complexiteit van de activiteiten die worden ontplooid. Drugshandel, georganiseerde fraude of mensen-smokkel wordt vaak langere tijd van tevoren gepland; de logistieke processen moeten worden geregeld en afspraken moeten worden gemaakt met leveranciers, afnemers en mededaders, zowel over de planning en logistiek als over de geldstromen die daarmee gemoeid zijn. Vaak vindt een deel van de activiteiten in het buitenland plaats, waardoor de afstemming ook met mededaders moet gebeuren die in het buitenland verblijven. De illegale activiteiten van een enkele criminele groep liggen dus zowel geografisch als in de tijd vaak ver uit elkaar. Deze complexe processen maken dat sociale contacten met mededaders, leveranciers en afnemers van cruciaal belang zijn (Kleemans & Van de Bunt 2008).

* Dr. M.V. van Koppen is als universitair docent verbonden aan de afdeling Strafrecht & Criminologie van de Vrije Universiteit Amsterdam.

De kenmerken van deze specifieke vorm van criminaliteit roepen de vraag op wie de personen zijn die bij deze illegale activiteiten betrokken zijn, en hoe zij betrokken zijn geraakt. Wat kenmerkt personen die betrokken raken bij drugshandel, sigarettensmokkel of georganiseerde fraude? Zijn zij inderdaad zo jong begonnen als veelal wordt beweerd? En rekruteren criminele groepen jonge, beïnvloedbare, daders of komen daders op andere wijze in de georganiseerde misdaad terecht? Deze bijdrage geeft inzicht in de kenmerken van daders van georganiseerde misdaad en hun instapmechanismen. Eerst beschrijf ik wat uit de theorie bekend is over kenmerken van geschikte daders voor georganiseerde misdaad. Daarna komt aan de orde wat uit de empirie bekend is over de kenmerken en criminele carrières van daders van georganiseerde misdaad. Vervolgens worden de instapmechanismen van doorgroeiërs en instromers besproken.

Theorie: wat maakt iemand een geschikte dader voor de georganiseerde misdaad?

De complexiteit van de illegale activiteiten leidt tot de vraag of eenieder zomaar in de georganiseerde misdaad verzeild kan raken of dat specifieke persoonskenmerken, ervaring of capaciteiten een vereiste zijn. De eerste studies die inzicht gaven in de persoonlijkheden en levens van daders van georganiseerde misdaad, zijn gebaseerd op biografieën (zie bijvoorbeeld Bowden 2001; Morselli 2001; Steffensmeier & Ulmer 2005). Deze bevestigen het beeld van een strategisch goede sociale positie voor succesvolle betrokkenheid bij een criminele groep. Vanuit een meer theoretische invalshoek vergelijkt Bovenkerk (2000) de persoonlijkheidskenmerken van daders die leidinggeven aan een criminele groep met die van succesvolle legale ondernemers: extravert, nauwgezet, zelfzuchtig en gecontroleerd impulsief. De kenmerken van georganiseerde misdaad maken dat daders minder impulsief en meer berekenend moeten zijn dan de meeste commune daders. Ze moeten tijd, geld en geduld hebben voor het uitvoeren van hun plannen. Het verschil tussen leiders in het legale bedrijfsleven en leiders van een criminele groep is dat legale leiders leidinggeven vanuit het geloof in het product dat of de dienst die ze verkopen en dat illegale leiders handelen vanuit het geloof dat hun illegale praktijken meer opleveren dan legale praktijken (Bovenkerk 2000).

Onderzoek laat zien dat de betrokkenheid bij georganiseerde misdaad kan worden verklaard door een sociale gelegenheidsstructuur, waarbij de nadruk ligt op het belang van sociale contacten én gelegenheden voor georganiseerde misdaad (Kleemans & De Poot 2008). Sociale contacten, zowel door werk als door bijvoorbeeld hobby's of andere bezigheden, worden als een belangrijk startpunt gezien om de stap te maken naar georganiseerde misdaad. Een dergelijke sociale gelegenheidsstructuur is niet voor iedereen weggelegd, en degenen die de toegang wel hebben, krijgen dat vaak pas later in het leven. Dit is niet in lijn met de traditionele levenslooptheorieën (Gottfredson & Hirschi 1990; Moffitt 1993; Sampson & Laub 1993), waarin wordt gesteld dat mensen vroeg, vaak al voor de puberteit, starten met criminaliteit als gevolg van een lage zelfcontrole, ingebakken persoonskenmerken of puberaal gedrag, en dat zij op latere leeftijd, onder invloed van sociale bindingen, steeds minder delicten gaan plegen en uiteindelijk stoppen. Dergelijke verklaringen zijn slecht toepasbaar op daders van georganiseerde misdaad, van wie bekend is dat hun criminele carrière zich vaak kenmerkt door een late start, waarbij vrij snel relatief ernstige delicten worden gepleegd (Kleemans & De Poot 2008; Van Koppen e.a. 2010a).

Waar in de traditionele levensloopcriminologie de focus wordt gelegd op individuele daders en verklaringen voor het criminele gedrag worden gezocht in een lage zelfcontrole en gebeurtenissen in de levensloop, is voor het verklaren van betrokkenheid bij georganiseerde misdaad een meer dynamische benadering nodig. Voor betrokkenheid bij georganiseerde misdaad is immers niet alleen een gemotiveerde dader nodig, maar ook een criminele groep die met de dader in zee wil gaan. Een dader is interessant voor een criminele groep als hij of zij iets kan bijdragen aan de criminele groep waarmee de illegale activiteiten geholpen zijn. De toegevoegde waarde van een dader voor een groep kan liggen in sociale contacten, kennis of capaciteiten die de dader met zich meebrengt (Morselli 2009).

Aan de ene kant werken daders in een criminele groep graag samen met mensen die ze vertrouwen: familie of vrienden. Er gaan immers grote sommen geld om in de illegale activiteiten die ze ontplooiën, en afspraken kunnen niet formeel op schrift worden gesteld. In het geval van onenigheid kan geen gebruik worden gemaakt van de politie of de rechtspraak om het geschil op te lossen (Reuter 1983). Aan de andere kant zullen familie en vrienden vaak weinig toevoegen aan het sociaal

kapitaal van een groep (Black e.a. 2005); criminele groepen zijn daarom gebaat bij een zekere mate van heterogeniteit, zodat individuele daders iets toevoegen. Dat kan zijn door het hebben van specifieke contacten, maar ook bijvoorbeeld door kennis uit opleiding of werk, zoals in de juridische, financiële of technische sector (Kleemans & De Poot 2008). Eerder onderzoek laat zien dat criminele groepen het meest gebaat zijn bij samenwerking tussen familieleden én tussen mensen van buitenaf (Van de Bunt & Kleemans 2007).

Kortom, sociale contacten met mededaders en met conventionele *settings* zijn cruciaal voor het succesvol uitvoeren van activiteiten in de georganiseerde misdaad. Omdat deze contacten vaak pas later in het leven komen, en gelegenheden zich pas later voordoen, kent de georganiseerde misdaad relatief veel daders die pas op een later moment in hun leven het criminele pad opgaan.

Daders van georganiseerde misdaad: kenmerken en criminele carrières

Mannen zijn net als in de algemene daderpopulatie ook in de georganiseerde misdaad oververtegenwoordigd: ongeveer 92% is man (Kruisbergen e.a. 2019; Van Koppen e.a. 2010a). In de algemene daderpopulatie zijn relatief iets meer vrouwen betrokken dan in de georganiseerde misdaad; daar is ongeveer 84% man. Een laag opleidingsniveau hangt samen met het betrokken raken bij georganiseerde misdaad (Comunale e.a. 2020). Ongeveer een op de drie mannen die in Nederland in de georganiseerde misdaad terechtkomt, heeft enkel het basisonderwijs afgerond, en slechts 11% is hoger opgeleid. Ter vergelijking: onder alle Nederlandse mannen heeft zo'n 10% enkel het basisonderwijs afgerond, en is zo'n 30% hoger opgeleid (Van Koppen e.a. 2020). Over persoonskenmerken van daders die op een zeker moment in hun leven betrokken raken bij georganiseerde criminaliteit, is nog weinig bekend. Daders van georganiseerde misdaad zouden een gebrek aan empathie kennen en problemen hebben met het aangaan van affectieve relaties (Ostrosky e.a. 2012). Een van de zeldzame empirische studies naar persoonlijkheidsstoornissen onder daders van georganiseerde misdaad is uitgevoerd in twee Italiaanse gevangenis (Salvato e.a. 2020). Een groep van vijftig daders van georganiseerde misdaad werd op leeftijd en opleidingsniveau *gematcht* met een groep van

vijftig gevangenen die vastzaten voor een ander delict dan georganiseerde misdaad. Bij beide groepen werden meerdere tests afgenomen die beogen het cognitief functioneren, de intelligentie en psychopathologie te meten. Slechts op één van de elf persoonlijkheidsschalen werd een significant verschil tussen beide groepen gevonden: de *odds* om te worden gediagnosticeerd met een masochistische persoonlijkheidsstoornis zijn 0,25 hoger voor daders van georganiseerde misdaad dan voor de controlegroep. Op de overige schalen werden geen verschillen tussen de groepen gevonden.

Over de criminele levenslopen van daders van georganiseerde misdaad is meer bekend dan over hun persoonlijkheid. Voor een grote groep van 854 daders van georganiseerde misdaad, betrokken bij 120 verschillende criminele groepen, werd gekeken naar de kenmerken van de criminele carrière (Van Koppen e.a. 2010b). Gemiddeld kwamen zij op bijna 26-jarige leeftijd voor het eerst in aanraking met justitie. Zij werden gemiddeld zeven keer veroordeeld voordat het gemiddeld op 38-jarige leeftijd kwam tot een veroordeling voor een delict in de georganiseerde misdaad. Binnen dezelfde groep daders werden clusters onderscheiden op basis van de criminele voorgeschiedenis voorafgaand aan de georganiseerde misdaad. Maar liefst 40% had pas op volwassen leeftijd voor het eerst een justitiecontact. Samen met een groep van 19% zonder delicten voorafgaand aan de georganiseerde misdaad vormen zij de meerderheid. De grote groep late starters in de georganiseerde misdaad kan worden verklaard door de complexiteit van de delicten: (transnationale) contacten komen vaak pas later in het leven, evenals kennis of capaciteiten door een opleiding of legaal werk. De criminele carrières van de overige daders konden worden gekenmerkt als *persistent* (30%) en *vroege starters* (11%). Persistente daders startten gemiddeld vlak na hun puberteit met criminaliteit en hielden dat langere tijd vol. Vroege starters werden gemiddeld voor het eerst veroordeeld rond hun 15de levensjaar, werden van alle groepen ruim het vaakst veroordeeld (gemiddeld 25 keer), maar begonnen minder delicten te plegen vanaf het moment dat zij volwassen werden.

Onderzoek onder een recentere groep van 349 Nederlandse daders en daders in onder andere het Verenigd Koninkrijk, Italië en Australië laat eveneens zien dat een grote groep daders van georganiseerde misdaad pas later in het leven start met criminaliteit (Francis e.a. 2013; Fuller e.a. 2019; Kruisbergen e.a. 2019; Savona e.a. 2020). In het Nederlandse

onderzoek is tevens bekeken of de criminele carrière samenhangt met het type georganiseerde misdaad (drugs, fraude, overig) of met de rol van daders in de criminele groep (leidinggevende, coördinerend, uitvoerende, overig). Dit blijkt niet het geval; binnen alle verschijningsvormen van georganiseerde misdaad en onder daders met alle verschillende rollen zijn zowel volwassen als vroege starters te vinden. Het gezegde ‘jong geleerd is oud gedaan’ lijkt in veel gevallen binnen deze groep dus niet op te gaan. Waar daders met een late start in de criminaliteit in traditioneel levenslooponderzoek zo goed als afwezig zijn, vormen zij binnen de georganiseerde misdaad consistent de grootste groep. Als de criminele carrières van daders van georganiseerde misdaad worden vergeleken met die van een groep daders uit de algemene daderpopulatie (met een gelijke leeftjidsverdeling), valt echter op dat de leeftijd waarop zij voor het eerst worden veroordeeld ongeveer gelijk is: respectievelijk 24,2 en 24,9 jaar (Van Koppen e.a. 2010a).

Op andere vlakken dan de startleeftijd worden vooral verschillen tussen beide groepen gevonden: daders van georganiseerde misdaad plegen vaker en meer eerdere delicten en hebben vaker en langer vastgezet dan daders uit de algemene daderpopulatie. 10% van de daders van georganiseerde misdaad krijgt naar aanleiding van het eerste politiecontact al een gevangenisstraf opgelegd (gemiddeld tien maanden). Dit is dubbel zo vaak als binnen de algemene daderpopulatie, waar 5% van de *first offenders* een gevangenisstraf opgelegd krijgt naar aanleiding van het eerste politiecontact (gemiddeld drie maanden).

Andersom lijken jonge daders ook maar in beperkte mate door te groeien in de zware misdaad. Van een groep van ongeveer duizend daders die reeds op jonge leeftijd (rond hun 20ste levensjaar) werden verdacht van een ernstig delict, kunnen slechts vijftig daders (5%) worden getypeerd als *doorgroeier*: zij worden in de jaren daarna actiever in het plegen van delicten en plegen nog meer zware delicten (Van Koppen e.a. 2017). Wanneer deze *doorgroeiers* worden vergeleken met daders die op jonge leeftijd tevens een zwaar delict pleegden, maar dat daarna niet meer deden (*stoppers*), valt op dat beide groepen zich aftekenen als vrij homogene, zeer kwetsbare groepen jongeren, die uiteenlopende en vaak ernstige problemen in het gezin en op school hebben. Doorgroeiers kenmerken zich, ten opzichte van stoppers, wel vaker door een combinatie van voortijdig schoolverlaten, softdrugsgebruik en het hebben van vrienden met een negatieve invloed.

Instapmechanismen: doorgroeiers

Als het gaat over de manier waarop daders in de georganiseerde misdaad verzeild raken, valt regelmatig de term rekrutering. Hoewel rekrutering vaak in één adem wordt genoemd met georganiseerde misdaad, is slechts weinig empirisch bewijs voor het fenomeen dat criminele groepen bewust en systematisch personen bij hun illegale activiteiten betrekken die zelf die intentie niet hadden (Calderoni e.a. 2020). Het lijkt daarom beter om te spreken over *betrokkenheid* of *instapmechanismen* voor georganiseerde misdaad dan over *rekrutering* wanneer het gaat om de wijze waarop personen betrokken raken bij georganiseerde misdaad.

Voor het verklaren van de betrokkenheid van daders bij de georganiseerde misdaad kunnen grofweg twee categorieën worden onderscheiden, die zich laten typeren door een sterke samenhang met de startleeftijd (Van Koppen 2013). De eerste groep wordt gevormd door daders die al vroeg betrokken raken bij criminaliteit. Hun leven hangt aaneen van criminaliteit en de basis voor hun criminele carrière is al vroeg gelegd, in familierelaties of wanneer zij in hun jeugd bevriend raken met hun toekomstige mededaders. Deze groep gaat actief op zoek naar criminele mogelijkheden en doorgroeimogelijkheden in de criminaliteit. Uit de traditionele levensloopcriminologie is bekend dat misdaad zich concentreert in families; het hebben van criminele familie (zoals ouders) verhoogt de kans dat het kind ook het verkeerde pad op zal gaan (Besemer 2012; Eichelsheim & Van de Weijer 2018).

Onderzoek naar de kinderen van daders van georganiseerde misdaad laat zien dat ook hier sprake is van intergenerationale overdracht. In veel criminele groepen zijn daders met een familieband terug te vinden (Guerreiro e.a. 2021).

Onderzoek naar 25 Amsterdamse daders van georganiseerde misdaad en hun kinderen laat zien dat zonen veelal in de voetsporen van hun vader treden; 91% van de 23 zonen staat bij de politie geregistreerd als verdachte (Van Dijk e.a. 2019). Ongeveer de helft van de zonen heeft in de gevangenis gezeten. Vergeleken met hun vaders worden de zonen op relatief jonge leeftijd voor het eerst verdacht van een delict (16 jaar, tegenover 23,5 jaar voor de vaders). Hoewel armoede in deze families niet of nauwelijks aanwezig is, wordt een deel van de kinderen op jonge leeftijd reeds geconfronteerd met drugsgebruik door of een gevangenisstraf van (een van) de ouders of de liquidatie van hun

vader. Daarnaast zijn zij vanaf jonge leeftijd getuige van (gewelds)delicten van hun vader en doen daar in sommige gevallen zelfs aan mee. Voor dochters geldt dat zij hun vaders minder vaak achternagaan. Ongeveer de helft van de dochters heeft weliswaar een strafblad, maar in de meeste gevallen staat daar slechts één klein delict op. Dochters lijken, anders dan zonen, baat te hebben bij begeleiding vanuit jeugdbescherming.

In een ander onderzoek werden ten minste drie generaties bekeken van Brabantse families waarin de leider van een criminele groep aanwezig was (Spapens & Moors 2020). In alle generaties hadden de meeste mannen en vrouwen een strafblad. De vrouwelijke familieleden in dit onderzoek lijken, anders dan in het onderzoek naar de 25 Amsterdamse daders en hun kinderen, niet onder te doen voor de mannelijke familieleden. In deze families spelen drugsgebruik en schooluitval een rol. De belangrijkste verklaring voor de intergenerationale overdracht is volgens de onderzoekers gelegen in het feit dat de familieleden hun partners en vrienden uitkiezen in hetzelfde milieu als waarin ze zelf verkeren. De vrouwen lijken een voorkeur te hebben voor mannen die reeds een strafblad hebben op het moment dat ze trouwen, en schromen – eenmaal getrouwd – niet om samen met hun mannen verdere illegale activiteiten te ontplooiën.

Instapmechanismen: instromers

De tweede groep die kan worden onderscheiden met betrekking tot de instapmechanismen, wordt gevormd door daders die tot op volwassen leeftijd een conventioneel leven leiden, vaak met een stabiele baan. Het is juist die conventionele setting waarin zij op een zeker moment worden geconfronteerd met de gelegenheid zich in te zetten voor of aan te sluiten bij een criminele groep. Dat conventioneel werk voor daders van georganiseerde misdaad een rol speelt bij hun betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit, blijkt ook uit onderzoek naar het effect van werk op de criminele carrières van daders. Waar werk in traditionele levenslooptheorieën wordt gezien als beschermende factor en als keerpunt naar een leven zonder criminaliteit, is dat voor daders van georganiseerde criminaliteit niet het geval. Binnen een hoogrisicogroep van commune daders zorgt het hebben van werk ervoor dat de kans om een ernstig delict te plegen met 51% wordt *verlaagd* (Ver-

bruggen e.a. 2014). Voor daders van georganiseerde misdaad geldt dat het hebben van werk juist zorgt voor een *stijging* van 10% in het aantal delicten dat zij plegen (Van Koppen e.a. 2020). Dit effect blijkt vooral te worden veroorzaakt door daders met een eigen bedrijf; voor hen stijgt het aantal delicten met 23% als zij werk hebben. Voor daders in loondienst is er geen effect van werk op criminaliteit. Het effect van werk op criminaliteit is sterker voor daders met een leidinggevende rol in een criminele groep; voor leidinggevendenden met een eigen bedrijf zorgt het hebben van werk voor 68% stijging in het aantal delicten en voor leidinggevendenden in loondienst is die stijging 41%.

Banen vanwaaruit personen betrokken raken bij criminele activiteiten, hebben enkele gemene delers: een bepaalde mate van onafhankelijkheid en een relatie met logistieke processen (Kleemans & Van de Bunt 2008; Van Koppen 2013). Hoe meer een persoon in staat is autonoom, zonder supervisie, te handelen, hoe gemakkelijker de stap is om illegale activiteiten te ontplooiën vanuit een bepaalde legale functie. Onderzoek laat bijvoorbeeld zien hoe personen die op logistieke knooppunten werken, zoals de luchthaven of haven, in de gelegenheid zijn drugshandel te faciliteren (Madarie & Kruisbergen 2020). Voor personen werkzaam in de bagageafhandeling op Schiphol, bijvoorbeeld, is het een dagelijkse bezigheid om bagage te verplaatsen. Zij kunnen om die reden zonder argwaan te wekken ook drugsbagage relatief gemakkelijk verplaatsen. In hetzelfde onderzoek wordt beschreven hoe bagageafhandelaars die reeds betrokken waren bij de drugshandel actief op zoek gingen naar nieuwe mededaders onder hun collega's, door een vertrouwensband op te bouwen en uit te zoeken hoe ontvankelijk zij waren voor dergelijke illegale activiteiten tijdens de uitvoering van hun werk (Madarie & Kruisbergen 2020).

Conclusie

Deze bijdrage laat zien dat de aanwas van jonge daders in de georganiseerde misdaad beperkt is. De complexiteit van deze vorm van criminaliteit maakt dat veel van de personen die betrokken raken bij een criminele groep al wat ouder zijn. De bijdrage werpt tevens licht op instapmechanismen voor georganiseerde misdaad voor twee verschillende groepen: doorgroeiers en instromers. Daders uit beide groepen zijn nodig om als criminele groep succesvolle illegale activiteiten te

ontplooiën. In criminele groepen wordt daarom ook vaak een mix van daders teruggezien: carrièrecriminelen (Blumstein e.a. 1986) die al relatief vroeg starten met criminaliteit en (vaak pas op latere leeftijd) doorstromen naar georganiseerde misdaad en instromers die pas later in hun leven betrokken raken bij criminaliteit. Een verscheidenheid aan typen personen in een criminele groep maakt de groep sterker. Vanuit het idee dat daders een criminele groep iets te bieden moeten hebben, zijn daders uit criminele families interessant: zij zijn bekend in het criminele milieu, hebben daar hun contacten en zijn gewend om te gaan met de druk en spanning die dergelijke activiteiten met zich meebrengen om uit handen van de politie te blijven. Instromers zijn interessant voor een criminele groep omdat ze vanuit hun profes- sie bijvoorbeeld contacten hebben in de transportwereld, of kennis over de financiële wereld. Deze late starters onderscheiden zich niet door stabiele persoonlijkheidskenmerken die hun criminele gedrag verklaren, maar de omstandigheden leiden ertoe dat zij betrokken raken bij de georganiseerde misdaad. Waar de eerste groep altijd op de uitkijk lijkt te staan voor nieuwe gelegenheden om criminele activitei- ten te ontplooiën en dit ook zelf opzoekt, wordt de tweede groep min of meer geconfronteerd met gelegenheden.

Ten aanzien van beide groepen staan andere onderzoeksvragen met betrekking tot hun betrokkenheid bij georganiseerde misdaad cen- traal. Voor de doorgroeiërs is het vooral interessant te onderzoeken hoe hun criminele carrière kan worden omgebogen voordat zij door- groeien de zware misdaad in. Een vraag die nog openstaat voor instro- mers is waarom personen die hun leven op de rit lijken te hebben, ervoor kiezen om, wanneer ze met gelegenheden worden geconfron- teerd, in te stromen in de georganiseerde misdaad.

Literatuur

Besemer 2012

S. Besemer, *Intergenerational transmission of criminal and vio- lent behaviour* (diss. Cambridge), 2012.

Black e.a. 2005

S.E. Black, P.J. Devereux & K.G. Salvanes, 'Why the apple doesn't fall far: Understanding the inter-generational transmission of human capital', *The American Economic Review* (95) 2005, afl. 1, p. 437-449.

Blumstein e.a. 1986

A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth & C.A. Visher, *Criminal careers and career criminals*, Washington, DC: National Academy Press 1986.

Bovenkerk 2000

F. Bovenkerk, 'Wanted: Mafia boss. Essay on the personology of organized crime', *Crime, Law and Social Change* (33) 2000, p. 225-242.

Bowden 2001

M. Bowden, *Killing Pablo: The hunt for the world's greatest outlaw*, New York: Atlantic Monthly Press 2001.

Van de Bunt & Kleemans 2007

H.G. van de Bunt & E.R. Kleemans, *Georganiseerde criminaliteit in Nederland. Derde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit*, Den Haag: WODC 2007.

Calderoni e.a. 2020

F. Calderoni, G.M. Campedelli, T. Comunale, M.E. Marchesi & E.U. Savona, *Recruitment into organized crime groups: A systematic review* (Trends & Issues in Crime and Criminal Justice, nr. 583), Canberra: Australian Institute of Criminology 2020.

Comunale e.a. 2020

T. Comunale, F. Calderoni, M. Marchesi, E. Superchi & G.M. Campedelli, 'Systematic review of the social, psychological and economic factors relating to involvement and recruitment into organized crime', in: D. Weisburd, E.U. Savona, B. Hasisi & F. Calderoni (red.), *Understanding recruitment to organized crime and terrorism*, New York: Springer 2020, p. 175-204.

Van Dijk e.a. 2019

M. van Dijk, E.R. Kleemans & V.I. Eichelsheim, 'Children of organized crime offenders: Like father, like child? An explorative and qualitative study into mechanisms of intergenerational (dis)continuity in organized crime families', *European Journal on Criminal Policy and Research* (25) 2019, p. 345-363.

Eichelsheim & Van de Weijer

2018

V.I. Eichelsheim & S.G.A. van de Weijer, *Intergenerational continuity of criminal and antisocial behaviour: An international overview of studies*, New York: Routledge 2018.

Francis e.a. 2013

B. Francis, L. Humphreys, S. Kirby & K. Soothill, *Understanding criminal careers in organised crime* (Research Report 74), Department of Mathematics and Statistics and Department of Applied Social Science, Lancaster University 2013.

Fuller e.a. 2019

G. Fuller, A. Morgan & R. Brown, *Criminal histories of Australian organised crime offenders* (Trends and Issues in Criminal Justice, nr. 567), Canberra: Australian Institute of Criminology 2019, <https://aic.gov.au/publications/tandi/tandi567>.

Gottfredson & Hirschi 1990

M.R. Gottfredson & T. Hirschi, *A general theory of crime*, Stanford, CA: Stanford University Press 1990.

Guerreiro e.a. 2021

A. Guerreiro, S. Gomes & P. Sousa, 'Incarceration and intergenerational family relations in organized crime', in: S. Gomes, J.L. de Carvalho & V. Duarte (red.), *Incarceration and generation. Volume II*, Cham: Palgrave Macmillan 2021, p. 201-226.

Kleemans & Van de Bunt 2008

E.R. Kleemans & H.G. van de Bunt, 'Organised crime, occupations and opportunity', *Global Crime* (9) 2008, p. 185-197.

Kleemans & De Poot 2008

E.R. Kleemans & C.J. de Poot, 'Criminal careers and social opportunity structure', *European Journal of Criminology* (5) 2008, p. 69-98.

Van Koppen 2013

M.V. van Koppen, 'Involvement mechanisms for organized crime', *Crime, Law and Social Change* (59) 2013, p. 1-20.

Van Koppen e.a. 2010a

M.V. van Koppen, C.J. de Poot & A.A.J. Blokland, 'Comparing criminal careers of organized crime offenders and general offenders', *European Journal of Criminology* (7) 2010, p. 356-374.

Van Koppen e.a. 2010b

M.V. van Koppen, C.J. de Poot, E.R. Kleemans & P. Nieuwbeerta, 'Criminal trajectories in organized crime', *British Journal of Criminology* (50) 2010, p. 102-123.

Van Koppen e.a. 2017

M.V. van Koppen, V.R. van der Geest & E.R. Kleemans, *Doorgroeiërs in de misdaad. De criminële carrières en achtergrondkenmerken van jonge daders van een zwaar delict*, Den Haag: Politie & Wetenschap 2017.

Van Koppen e.a. 2020

M.V. van Koppen, V.R. van der Geest, E.R. Kleemans & E.W. Kruisbergen, 'Employment and crime: A longitudinal follow-up of organized crime offenders', *European Journal of Criminology* 2020, doi: 10.1177/1477370820941287.

Kruisbergen e.a. 2019

E.W. Kruisbergen, R.A. Roks & E.R. Kleemans, *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: daders, verwevenheid en opsporing*, Den Haag: WODC 2019.

Madarie & Kruisbergen 2020

R. Madarie & E.W. Kruisbergen, 'Traffickers in transit: Analysing the logistics and involvement mechanisms of organised crime at logistical nodes in the Netherlands. Empirical results of the Dutch Organised Crime Monitor', in: D. Weisburd, E.U. Savona, B. Hasisi & F. Calderoni (red.), *Understanding recruitment to organized crime and terrorism*, New York: Springer 2020, p. 277-308.

Moffitt 1993

T.E. Moffitt, 'Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy', *Psychological Review* (100) 1993, p. 675-701.

Morselli 2001

C. Morselli, 'Structuring Mr. Nice: Entrepreneurial opportunities and brokerage positioning in the cannabis trade', *Crime, Law and Social Change* (35) 2001, p. 203-244.

Morselli 2009

C. Morselli, *Inside criminal networks*, New York: Springer 2009.

Ostrosky e.a. 2012

F. Ostrosky, K.C. Borja, C.R. Rebollar & K.X.D. Galván, 'Neuropsychological profiles of members of organized crime and drug-traffic organizations', *Research and Reports in Forensic Medical Science* (2) 2012, p. 19-30.

Reuter 1983

P. Reuter, *Disorganized crime: Illegal markets and the Mafia*, Cambridge, MA: MIT Press 1993.

Salvato e.a. 2020

G. Salvato, M.L. Fiorina, D. Ova-dia, G. De Maio, E. Francescon & G. Bottini, 'Investigating the psychological profile of organized crime members', in: D. Weisburd, E.U. Savona, B. Hasisi & F. Calderoni (red.), *Understanding recruitment to organized crime and terrorism*, New York: Springer 2020, p. 269-275.

Sampson & Laub 1993

R.J. Sampson & J.H. Laub, *Crime in the making: Pathways and turning points through life*, Cambridge, MA: Harvard University Press 1993.

Savona e.a. 2020

E.U. Savona, F. Calderoni, G.M. Campedelli, T. Comunale, M. Ferrarini & C. Meneghini, 'The criminal careers of Italian Mafia members', in: D. Weisburd, E.U. Savona, B. Hasisi & F. Calderoni (red.), *Understanding recruitment to organized crime and terrorism*, New York: Springer 2020, p. 241-268.

Spapens & Moors 2020

T. Spapens & H. Moors, 'Intergenerational transmission and organized crime: A study of seven families in the south of the Netherlands', *Trends in Organized Crime* (23) 2020, p. 227-241.

Steffensmeier & Ulmer 2005

D.J. Steffensmeier & J.T. Ulmer, *Confessions of a dying thief: Understanding criminal careers and criminal enterprise*, New Brunswick, NJ: Transaction Aldine 2005.

Verbruggen e.a. 2014

J. Verbruggen, V. van der Geest & A. Blokland, 'Educational level, employment, financial support and crime: A longitudinal study of disadvantaged youths', in: F. Weerman & C.C.J.H. Bijleveld (red.), *Criminal behavior from school to the workplace*, Abingdon: Routledge 2014, p. 122-141.